

Попчук М. А.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ МЕТАПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті проведено аналіз поняття метапам'яті, підходів до його визначення, основних категорій. На основі сучасних досліджень та публікацій узагальнено ключові компоненти поняття “метапам'ять”.

Ключові слова: метапам'ять, метапізнання, контроль.

В статті проведено аналіз поняття “метапам'ять”, підходів до його визначення, основних категорій. На основі сучасних досліджень та публікацій узагальнено ключові компоненти поняття “метапам'ять”.

Ключевые слова: метапам'ять, метапознание, контроль.

The article is devoted to the analysis of the concept “metamemory”. Furthermore, the approaches to its definition and key categories are considered and generalized. Based on the current researchers and publications the key components of the concept “metamemory” are generalized.

Keywords: metamemory, metacognition, control.

Постановка проблеми. В останні роки значна увага приділяється дослідженню метапам'яті, яка є однією з основних складових метапізнання. Адже в сучасному інформаційному суспільстві з необмеженим доступом до інформації необхідно вміти правильно та конструктивно оперувати інформацією. Ефективність навчально-професійної діяльності значною мірою залежить від особливостей пізнавальних процесів, а особливо процесів пам'яті. Проте на сучасному етапі розвитку суспільства недостатньо лише мати добре розвинену пам'ять, але потрібно також знати, як працює пам'ять, тобто мати знання про власну пам'ять та знати, як здійснюється процес регулювання і контролю власної пам'яті. А саме метапам'ять полягає в знанні людиною того, як функціонує її пам'ять та у вмінні управляти своєю пам'яттю, власними мнемічними здібностями. Проте недостатньо

вивченим у сучасній психологічній науці є такий метакогнітивний процес, як метапам'ять особистості.

Актуальність розгляду запропонованої теми визначається тим, що метапізнання людини можна розглядати як таке, що може розвиватися, і рівень його розвитку впливає на навчально-професійну успішність особистості. У зв'язку з цим виникає потреба пояснити поняття метапізнання, визначити його компоненти, дослідити, яке місце займає метапам'ять у метапізнанні та як співвідноситься процес контролю метапам'яті та метапізнання.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Теоретичну та методологічну основу дослідження з цієї тематики становлять фундаментальні принципи і підходи до вивчення проблеми дослідження метапізнання та метапам'яті, які розроблені в працях Дж. Флевела, А. Браун, М. А. Холодної та ін.

Дослідники оперують такими термінами, як метапізнання, метакогніція, метакогнітивні процеси, метапам'ять, метамислення, метакогнітивний досвід, метакогнітивний контроль, метакогнітивні знання, метакогнітивні вміння, метакогнітивні стратегії.

Поняття про метакогніцію (metacognition) або метапізнання, як особливий вид пізнавальних процесів, з'явилося у психології близько 30 років тому. Першочергово цей термін був запропонований Дж. Флевелом і належав тільки до одного з пізнавальних процесів – до пам'яті. Проте подальші дослідження були розповсюджені і на пізнання в цілому.

Згідно з уявленнями Дж. Флевела і його послідовників, у метакогніціях, як у пізнавальних структурах, які пов'язані з різними формами управління власною пізнавальною активністю, можна виокремити два основних аспекти: знання про власне знання (моніторинг), та управління власним процесом пізнання (контроль). У різних авторів ці два аспекти отримали різні назви, але їх розподіл є достатньо стійким майже у всіх дослідників.

Згідно з Дж. Флевелом, метапам'ять включає інтелектуальне структурування і зберігання, інтелектуальний пошук, а також інтелектуальний контроль. Автор вважає, що формування метапам'яті неможливе без опори на мисленнєві засоби та операції, знання про них, які лежать в основі мнемотехнічних засобів, що становлять собою метакогнітивне мислення. Дослідник вважає, що метакогнітивне мислення, контроль і оцінка пізнавальних процесів становлять основу метакогнітивної діяльності [8].

Модель метапізнання та пізнавального контролю, запропонована Дж. Флевелом, показує здатність людини керувати власними процесами через взаємодію між чотирма класами явищ:

Метакогнітивне знання.

Метакогнітивне відчуття.

Цілі (задачі).

Дії (стратегії).

Метапізнавальні стратегії використовуються для контролю досягнення цілі.

Опираючись на праці Флевела, Клюве (Kluwe) виділив дві ознаки метакогнітивних дій:

– знання щодо функціонування;

– вміння і можливість контролювати і регулювати напрям процесу мислення.

Крім того, використовуючи праці Ріля (Ryle), Клюве пов’язував першу ознаку з декларативними знаннями, а другу – з процедурними знаннями.

Механізми, які контролюють вибір, реалізацію і регуляцію процесу вирішення завдання, являють собою, згідно з Клюве, метакогнітивні, процедурні знання або виконавчі процеси. Виконавчі процеси здійснюють контроль і регулювання когнітивних процесів і відповідають метакогнітивним стратегіям (згідно з Дж. Флевелом) та метакогнітивним навичкам (згідно з А. Браун).

Виконавчі процеси контролю спрямовані на отримання інформації про процеси мислення. Вони допомагають [3]:

– ідентифікувати завдання, над яким працює людина;

– перевірити й оцінити рух стосовно виконання роботи;

– передбачити, яким буде результат.

Виконавчі процеси регулювання спрямовані на регулювання власного мислення. Вони допомагають розділити ресурси для поставленого завдання, встановлювати порядок планів, які будуть прийняті для вирішення завдання, і встановити інтенсивність чи швидкість роботи, необхідної для вирішення завдання [2].

Досить корисною працею про співвідношення компонентів етапам’яті, а саме моніторингу та контролю, стала праця Нельсона і Наренса (1990 р). Моніторинг включає в себе судження про легкість чи важкість матеріалу, процесу заучування, відчуття про знання, а компоненти контролю полягають у постановці мнемічних цілей, використання мнемічних засобів, розподіл часу для заучування.

Варто звернути увагу на дослідження А. Браун стосовно метапізнання. Згідно в дослідницю, метапізнання включає в себе дві великі категорії [5]:

- знання про пізнання, тобто сукупність видів діяльності, які включають в себе усвідомлену рефлексію над когнітивними діями і здібностями;

- регуляцію пізнання, тобто сукупність видів діяльності, які потребують механізмів саморегуляції.

У своїх працях А. Браун вказує на те, що знання про пізнання залежать від віку, а регуляція пізнання залежить від завдання, яке виконується. Ця концепція виділяє керуючі процеси, підкреслюючи важливість контролю. Більше того, дослідниця вказує на важливість здатності регуляції пізнавальної діяльності, що може бути використано спеціалістами, які цікавляться використанням подібних концепцій у навчальному процесі.

Неоднозначність поняття метапізнання пов'язана з іншими значеннями його вживання в різних дисциплінах (когнітивній психології, психології розвитку та ін.), що дає підстави для деяких дослідників говорити про нього, як про нероз'яснене поняття, з яким часто суміжно використовують інші поняття, такі як саморегуляція, самоуправління, контроль і т. д.

Друга особливість полягає в тому, як розрізнити пізнання та метапізнання. Це пов'язано з тим, що наша сфера пізнавальних процесів дуже різноманітна. Дж. Флейвел у своїй концепції вказує, що метапізнання і пізнання відрізняються змістом і функціями, але однакові за формою і якістю, тобто можуть бути як правильними, так і неправильними. Змістом метапізнання є знання, вміння та інформація про пізнання, у той час як змістом пізнання є об'єкти зовнішнього (предмети, люди, явища, знаки, і т. д.) чи внутрішнього світу (образи, емоції, відчуття) [6].

Однією з моделей метапізнання є ієрархічна модель Тобіаса та Еверсона. Для Тобіаса та Еверсона метапізнання являє собою комплекс вмінь, знань когнітивних процесів, моніторингу когнітивних процесів і процесів навчання та контролю за ними. Проте вони організовують ці компоненти в ієрархічну модель, у якій метакогнітивний навик знання моніторингу є передумовою для інших метакогнітивних вмінь, а метакогнітивний контроль є важливим компонентом на всіх рівнях цієї ієрархічної моделі.

Тому ті, хто може чітко розрізнити те, що вони вже вивчили, від того, що ще потрібно вивчити, володіють важливими метакогнітив-

ними навиками та можуть швидко й успішно просуватися в процесі навчання, використовуючи свій час на вивчення нового матеріалу.

Варто відзначити, що такі дослідники, як Д. Флейвел, Р. Стенберг, М. А. Холодная, Т. Е. Чернокова та інші заявляють про особливу групу метакогнітивних процесів, які виконують функцію контролю й управління інтелектуальною діяльністю. Метакогнітивна саморегуляція, як компонент метапізнання, має безпосередній стосунок до управління інтелектуальними ресурсами, контролем за протіканням процесів переробки інформації, а також є внутрішньою умовою здійснення інтелектуальної діяльності [9]. Інтелектуальний розвиток передбачає формування метакогнітивних механізмів інтелектуальної саморегуляції. Метакогнітивна саморегуляція, будучи основою інтелектуальної рефлексії, передбачає можливість ефективного і раціонального управління інтелектуальною діяльністю і когнітивними ресурсами.

На думку М. А. Холодної, контроль за роботою власного розуму – здатність до мимовільної і довільної саморегуляції власної інтелектуальної діяльності. Автор (2002 р.) здійснила спробу розділити метакогнітивний досвід на такі структури: [4].

1. Мимовільний інтелектуальний контроль, який зіставляє психічні механізми, що відповідають за оперативну регуляцію переробки інформації на надсвідомому рівні, дія яких проявляється в стратегіях розподілу і фокусування уваги.

2. Довільний інтелектуальний контроль, пов'язаний із свідомим регулюванням власної інтелектуальної активності.

3. Метакогнітивна усвідомленість, яка включає усвідомлення про свої індивідуальні інтелектуальні ресурси, сильних і слабких сторонах власного розуму.

4. Відкрита пізнавальна позиція, яка відображає особливий тип пізнавального відношення до світу, здатність конструювати і моделювати різні варіанти розвитку подій.

Мимовільний інтелектуальний контроль співвідноситься з виконавчим контролем (executive control), довільний інтелектуальний контроль співвідноситься з рефлексією, цілепокладанням, метакогнітивна усвідомленість співвідноситься з піажевською традицією в сфері психології розвитку [1].

Огляд літератури стосовно цієї теми показує, що метапізнання є багатофункціональним, включаючи в себе процеси метапам'яті, метамислення та ін., які, своєю чергою, включають процеси моніторингу та контролю. Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що фундаментальни-

ми у цій проблематиці стали праці Флавелла. Дослідник вважав, що можна володіти метанемічними знаннями про людей, завдання, стратегії.

Отже, на підставі виконаного розгляду сучасних тенденцій у дослідженні метапізнання та ролі в ньому метапам'яті, можна зробити висновок, що метапам'ять є складним цілісним процесом, який включає в себе два основних компоненти, а саме, моніторинг та контроль. Ці два процеси є нерозривно пов'язаними і постійно впливають один на одного.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці певних технік, з допомогою яких можна буде тренувати власну метапам'ять, а саме метакогнітивний контроль.

Література:

1. Виноградова Л. В. Дослідження мета когнітивних аспектів інтелектуальної саморегуляції // Л. В. Виноградова / Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005. – Вип. 26. – Т. 1. – С. 244-250.

2. Виноградова Л. В. Интеллектуальный контроль как способ интерпретации эмоционально-трудных жизненных ситуаций / Л. В. Виноградова // Психолог. журнал. – 2004. – Т. 25. – № 6. – С. 21-28.

3. Виноградова Л. В. Интеллектуальный контроль: метакогнитивные аспекты интеллектуальной регуляции / Л. В. Виноградова. – Киев, 2009. – 189 с.

4. Холодная М. А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума. – М. – ПЭР СЭ. – 2002. – 304 с.

5. Brown, A. L. Knowing when, where, and how to remember: A problem of metacognition. In R. Glaser (Ed.), *Advances in instructional psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1978.

6. Flavell, J. H. & Wellman, H. M. Metamemory. In R. V. Kai], Jr., & J. W. Hagen (Eds.), *Perspectives on the development of memory and cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1977.

7. Wellman, H. M. Metamemory revisited. In M. T. H. Chi (Ed.), *Contributions to human development*, Vol. 9. Trends in memory development research. Basel: S. Karger, 1983.

8. Ирина Овчинникова Что такое метаязыковая способность [електронний ресурс] / И. Овчинникова. – Режим доступу: http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_6_139/html.

9. Курносова І. М. Формування метакогнітивної саморегуляції у старших дошкільників, автореферат, [електронний ресурс] / І. М. Курносова. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-metakognitivnoi-samoregulyatsii-u-starshikh-doshkolnikov/html>.